

TAINA SLUJIRII FRATELUI. UN MODEL AL COMUNIUNII ÎN ERA INDIVIDUALISMULUI ȘI A FRAGMENTĂRII SOCIALE. ASPECTE MORAL-TEOLOGICE

GABRIEL NOJE*

REZUMAT. În studiul de față ne propunem să oferim, într-o manieră succintă, o radiografie din perspectiva teologiei morale ortodoxe a fenomenului individualismului contemporan. Fără să insiste asupra originilor fenomenului, studiul nostru se focalizează asupra câtorva consecințe pe care individualismul le ridică în planul vieții spirituale și sociale. Nu în ultimul rând, propunem și un model de comuniune axat pe slujirea și valorizarea spirituală a semenului, ca modalitate de depășire a fragmentării sociale alimentate de individualism.

Cuvinte cheie: secularizare, individualism, relativism moral, fragmentare socială, taina fratelui.

Preliminarii

Una dintre cele mai semnificative provocări ale clipei prezente, constituind de altfel și o trăsătură definitorie a societății contemporane, adică a postmodernității sau modernității târzii, este tendința tot mai pronunțată spre individualizare a persoanelor umane, fenomen amplu cunoscut sub denumirea de individualism.¹ Amploarea acestuia, reliefată cu precădere de multitudinea abordărilor și metodologiilor științifice folosite în vederea diagnosticării lui, se resimte, fără îndoială, la toate nivelurile vieții sociale, afectând respirația acestui organism viu care este societatea. Dacă individualismul a fost îndeobște recunoscut, cum s-a spus, ca fiind una dintre marile „achiziții” ale modernității triumfătoare² (Charles Taylor), adică un apanaj al noii condiții umane emancipate

* Drd. Facultatea de Teologie Ortodoxă din Cluj-Napoca, Universitatea „Babeș-Bolyai”, email: nojealexandru@yahoo.com.

¹ Erin DUFFAULT-HUNTER, *Individualism*, în Joel B. GREEN, *Dictionary of Scripture and Ethics*, Baker Publishing Group, 2011, pp. 403-405.

² Vezi Charles TAYLOR, *The Ethics of Authenticity*, Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts and London, England, pp. 2-4.

de sub tutela religiei și a transcendenței, în clipa de față, la trei secole distanță de momentul inaugural al modernității, același individualism a ajuns să figureze, în chip paradoxal, pe lista maladiilor omului care viețuiește într-o societate secularizată. Încercând să cuprindem într-o formulă sintetică genealogia ideatică a individualismului, putem admite că acesta exprimă chipul fidel al omului modern, identitatea sa la modul cel mai propriu. Altfel spus, întreaga fizionomie a societății și culturii contemporane se fundamentează pe acest drept, pe care a ajuns în mod paradoxal, să-l conteste sau să-l regândească.

Ne propunem în paginile de față să evidențiem, în prima parte a studiului, maniera în care fenomenul individualismului contemporan constituie o provocare majoră la adresa misiunii creștine, încercând să-i surprindem mecanismele de funcționare, logica sa internă și, nu în ultimul rând, să vedem care sunt inconvenientele acestuia în planul vieții morale și duhovnicești. Apoi, în partea a doua a studiului dorim să prezentăm modelul comuniunii creștine axat pe slujirea semenului, pornind de la certitudinea că în planul vieții spirituale prezenta celuilalt este nu doar dezirabilă, ci și imperativă, mântuirea omului realizându-se numai prin comuniunea vie cu cel de lângă noi.

Era individualismului: o succintă diagnoză moral-teologică

Așa cum remarcam la începutul acestui studiu, întreaga cultură a societății contemporane poartă amprenta fenomenului individualismului. Fără a intra în detaliile originilor intelectuale moderne ale fenomenului³ propriu zis și pe care ne propunem să-l analizăm în cazul de față, reținem pentru moment faptul că individul cu principiile și valorile sale autonome a ajuns să ocupe scena întregii vieți sociale, devenind apogeul întregii ierarhii etice contemporane. Astfel spus, în jurul individului, a nevoilor și a împlinirii sale, gravitează întreg universul social și cultural contemporan, nevoi care, în societăți extrem de dezvoltate precum Statele Unite ale Americii și nu numai, au devenit tot atâtea drepturi, fiind promovate și apărate de însăși statul

³ Pentru mai multe detalii în ceea ce privește contextul apariției individualismului precum și parcursul acestui fenomen în modernitate a se vedea cartea lui Louis DUMONT, *Essais sur l'individualisme. Une perspective anthropologique sur l'idéologie moderne*, Éditions du Seuil, 1983. De mare importanță în ceea ce privește identificarea surselor filosofice care au creionat imaginea despre sine a omului modern este lucrarea filosofului canadian Charles TAYLOR, *Sources of the Self. The Making of Modern Identity*, Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts, 1989. În teologia ortodoxă românească, de referință sunt volumele Pr. Pr. Univ. Dr. Ștefan ILOAIE, dedicate radiografierii, din perspectivă moral teologică, a acestui amplu și bulversant fenomen. A se vedea în acest sens volumele *Morala creștină și etica postmodernă. O întâlnire necesară*, Editura Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2009 și *Relativizarea valorilor morale, Tendințele eticii postmoderne și morala creștină*, Editura Renașterea, Cluj-Napoca, 2009.

democratic. Acest fapt devine lesne de înțeles dacă ne aducem aminte că așa numita capacitate de autodeterminare, expresie a libertății și a independenței totale a omului modern, a fost văzută drept rezultatul triumfului depășirii vechiului orizont religios-moral determinat de realitatea transcendenței, de normele bisericii și de morala abnegației și a vieții virtuozitate în vederea câștigării mântuirii. În spiritul acestui triumf, omul modern, eliberat de constrângerile și normele unei morale rigide, poate acum să-și dicteze propria morală, să-și făurească principiile după care să se ghideze în viață, la adăpost de orice imixtiune a divinității, a autorității eclesiale sau a semenului său.

Din perspectiva scopului măreț pe care și-l propune, și anume recunoașterea insului ca singura instanță morală în măsură a fi autorul și gestionarul propriei vieți și nicidecum un alt factor exterior, individualismul și/sau cultura individualistă reprezintă o mutație morală și culturală profundă cu consecințe pe măsură. Întâi de toate se poate aminti deplasarea și slăbirea centrului autorității eclesiale, cu alte cuvinte a tot ceea ce înseamnă valori morale și spiritualitate creștină.⁴ Dacă până în modernitate întreaga viață a omului se raporta la o ordine transcendentă și care se manifesta la nivel practic prin îndeplinirea de către acesta a poruncilor divine și străduința de a viețui cât mai virtuos, odată cu modernitatea, această ordine morală divină și revelată a început să fie contestată ajungându-se până la marginalizarea sau chiar aneantizarea ei. În locul ei, adică a spațiului rămas gol prin evacuarea de către modernitate a valorilor creștine, și-a făcut apariția o nouă ordine morală, însă a cărei sorginte își trage seva nu din valorile veșnice, ci este una mundană, trecătoare. Procesul de secularizare, congenital modernității și aflat în plină derulare chiar și în prezent, se poate spune că surprinde, din punct de vedere moral, tocmai răsturnarea axiologică de care vorbeam și în centrul căreia se află individul. În loc să cultive acele valori sacre care îl apropie pe om de Dumnezeu asigurându-i viața veșnică, noul etos al modernității propune în schimb orientarea și preocupările omului doar spre sine, limitează țelul vieții omenești doar la nivelul planului biologic, îl deșază de originile sale divine și restrânge orizontul aspirațiilor sale doar la ceea ce este imediat, palpabil, efemer.⁵ Cu alte cuvinte, în ochii modernului, valorile creștine apar ca fiind desuete, inoperabile în planul realității, nepotrivite cu țelul său, acela de a trăi doar aici pe pământ și a se bucura de fericirea trecătoare.

Al doilea aspect al acestei mutații majore, consecință nemijlocită a apariției individualismului, îl reprezintă relativismul moral. Strâns legat de contestarea sau evacuarea din spațiul public a autorității eclesiale și a normelor

⁴ Vezi Pr. Prof. Univ. Dr. Ștefan ILOAIE, *Morala creștină și etica postmodernă. O întâlnire necesară*, p. 90.

⁵ Despre deșzarea omului ca efect al fenomenului secularizării a se vedea Pr. Prof. Dr. Dumitru POPESCU, *Omul fără rădăcini*, Editura Nemira, București, 2001.

creștine, relativismul moral afirmă faptul că atât sursa cât și finalitatea oricărei moralități se află în individ, ipoteza unei surse transcendente a actului moral fiind din principiu exclusă. Întrucât nu mai există o ordine morală revelată și universală, în epoca modernă sau a individualismului își dau întâlnire o multitudine de morale individuale și relativizante. Din punctul de vedere al moralei creștine, trăsătura sau numitorul comun al tuturor acestor morale relativizante este acela că, reducând sursa și finalitatea oricărei moralități în om, acestea încearcă să ofere acestuia o așa zisă morală permisivă, în acord deplin cu spiritul veacului, cu mofturile insului modern, de altfel o morală din care lipsesc datorile creștine față de Dumnezeu și față de semenii, o „etică nedureroasă”⁶ al cărei conținut îl formează doar drepturile care proclamă supremația eului.

Tot în continuarea celor afirmate până aici, mai trebuie amintit faptul că relativismul moral facilitând această proliferare rapidă a moralităților de orice fel și pregătind printre altele și terenul propice falselor și difuzelor religiozități moderne, dă naștere stării de ambiguitate morală sau sentimentului de incertitudine, lipsei acute a unor repere ferme în viața zilnică, iar ceea ce face nu este altceva decât să alimenteze senzația frustrantă a unui risc iminent sau unei insecurități generale la care este expus individul. În mod paradoxal, relativismul moral contemporan nu oferă un sens al vieții omului, ci dimpotrivă sporește confuzia identitară, omul zilelor noastre fiind mereu în căutarea acelor însușiri care îl definesc, a acelei morale care să-i confere autenticitatea. Omul modern este „omul fără însușiri” morale bine articulate, mereu în căutarea chipului moral autentic pe care însă nu îl poate găsi definitiv în multitudinea de surrogate puse la dispoziția sa de către cultura secularizantă. Din această perspectivă, sensul omului îl dă numai credința creștină și morala revelată de către Dumnezeu, conform căreia țelul și împlinirea omului se realizează în comuniunea deplină cu Creatorul, pe verticală, și cu semenul pe orizontala existenței.

În fine, cea de-a treia consecință din punctul de vedere al moralei creștine a individualismului, consecință care ne interesează îndeosebi pentru tema de față, constă în pericolul fragmentării sociale, cu alte cuvinte a disoluției raporturilor interumane. Cultivând atitudine morale contrare celei evanghelice fundamentate pe comuniunea dintre oameni, atitudini precum egoismul sau narcisismul, însă nu mai puțin duplicitatea sau versatilitatea în relațiile umane, individualismul îl înstrăinează pe om de semenul său.⁷ Astfel de atitudini par să fie oarecum

⁶ Prin expresia „etică nedureroasă”, filosoful și sociologul francez Gilles LIPOVETSKY, în fond cel care a lansat această sintagma în dezbaterile etice contemporane, nu face altceva decât să arate maniera în care etica timpurilor noi, moderne, a fost dezbrăcată de straiile sale absolute, caracterul sacrificial al moralei creștine fiind înlăturat, făcându-și loc o etică permisivă, pe placul oamenilor. Vezi Gilles LIPOVETSKY, *Amurgul datoriei. Etica nedureroasă a timpurilor democratice*, traducere din franceză și prefață de Victor-Dinu Vlăduțescu, Editura Babel, 1996.

⁷ A se vedea în acest sens Pr. Prof. Univ. Dr. Ștefan ILOAIE, *Morala creștină și etica postmodernă. O întâlnire necesară*, p. 162.

încurajate și de mentalitatea consumistă a capitalismului contemporan care așază la baza raporturilor dintre persoane valori seculare precum competiția, bunăstarea individuală, progresul și prosperitatea economică iar nu buna înțelegere, sprijinul reciproc sau respectul față de semen. Pentru omul modern, semenul nu mai reprezintă condiția indispensabilă în vederea realizării comuniunii. El devine mai degrabă o amenințare sau, cum s-a spus de multe ori, o prezentă incomodă. În schimb, așa cum vom vedea în cele ce urmează, din punctul de vedere al teologiei morale ortodoxe, prezența semenului este una care ne responsabilizează, este de fiecare dată o interpelare din partea acestuia căruia trebuie să i se dea un răspuns.

Taina slujirii fratelui. Un model de comuniune în era individualismului

Răspunsul teologiei morale ortodoxe la adresa tendinței tot mai accentuate a individualismului contemporan și a pericolului fragmentării sociale constă în evidențierea vocației spre comuniune a persoanei. În timp ce valorile societății contemporane inoculează din ce în ce mai mult importanța pe care o primește individul, valorile morale creștine, izvorând din solul fertil al revelației divine, nu întârzie să reamintească faptul că omul este o persoană deschisă spre celălalt, spre semen.⁸ Departe de a exista ca o monadă sau ca o existență închisă în sine, omul este prin excelență o realitate personală. În schimb, individualismul modern continuă să alimenteze în omul zilelor noastre dorința de egolatrie, de slavă deșartă, care este definită cel bine prin atitudinea narcisistă a insului modern. În altă ordine de idei, întreg peisajul cultural care promovează cu obstinție valoarea inestimabilă și absolută a individului, pare să excludă cu totul realitatea și valoarea semenului. Așa putem înțelege de ce atitudinile și comportamentele actuale față de aproapele nostru variază de la acceptarea sau toleranța față de el până la negarea sau ignorarea lui completă. La fel de des întâlnită este și o anumită atitudine utilitaristă care începe să prindă contur și să caracterizeze relațiile umane. Potrivit acesteia, semenul ne este de folos în măsura în care ne ajută să ne îndeplinim scopurile spre care tindem, după care putem să ne dispensăm de existența acestuia.

Mesajul teologiei morale, contrar culturii individualiste, vizează însă sublinierea caracterului tainic al semenului nostru. Fiind o oglindă în care ne regăsim într-un mod cât mai fidel cu putință, celălalt reprezintă dovada vie și de netăgăduit că nu existăm ca persoane însingurate, că suntem imperfecti, incompleți și nedesăvârșiți fără ajutorul care ne vine de la semenii noștri. În egală măsură, existența celui de lângă mine, este un exercițiu constant de smerenie împotriva

⁸ Cf. Hans Urs von BALTHASAR, *Le sacrement du frère*, în *Dieu et l'homme d'aujourd'hui*, traduit de l'allemand par Robert Givort, Desclée et Brouwer, Paris, 1966, pp. 281-290.

acelor tendințe ale hipertrofiei eului. Din această perspectivă, responsabilitatea și datoriile față de semenul nostru merg până la identificarea cu el în cele mai umile, modeste ori critice situații în care s-ar afla (cf. Matei 25, 35-36). Această realitate ne ajută să conștientizăm faptul că semenul de lângă noi reprezintă o prezentă tainică, că numai intrând în dialog și în comuniune cu acesta putem să sporim duhovnicește, putem să ne îmbunătățim calitativ existența, de care ne vom bucura în mod deplin în împărăția lui Dumnezeu.